

УДК 343.98

ОБСТАНОВКА СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ТА ОБІГУ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Ігор ПАРФИЛО,

аспірант кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНОТАЦІЯ

Досліджуються проблеми обстановки скоєння злочину як структурного елемента криміналістичної характеристики фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів. Обґрунтовується, що для формування криміналістичної характеристики розглядуваних злочинів важливе значення набуває такий елемент, як обстановка скоєння злочину. Аналіз та врахування інформації про обстановку скоєння розглядуваного злочину дає змогу встановити ретроспективну модель події вчиненого кримінального правопорушення. На підставі теоретичного аналізу поглядів науковців щодо поняття та інформаційної сутності обстановки скоєння злочину визначається, що обстановку скоєння злочину слід розглядати у широкому розумінні як систему чинників, яка не обмежена об'єктами матеріального світу та стадією безпосереднього скоєння злочину. Запропоновано виокремлення структурних елементів, що входять до обстановки вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, здійснювати з урахуванням їх криміналістичної значущості, зокрема: а) місця скоєння злочину; б) часу скоєння злочину; в) виробничих чинників, що зумовлюють способи скоєння таких злочинів. Визначається, що обстановка скоєння злочину має системоутворююче значення для формування криміналістичної характеристики досліджуваного злочину, оскільки, перебуваючи у взаємозв'язку з іншими елементами такої характеристики (предмет злочинного посягання, способи вчинення, типові сліди, особа злочинця), вона слугує підґрунтям для висунення й перевірки слідчих версій та зумовлює особливості побудови методики розслідування таких злочинів.

Ключові слова: фальсифіковані лікарські засоби, обстановка вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, місце та час вчинення фальсифікації лікарських засобів, виробничі чинники, що зумовлюють фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів, криміналістична характеристика фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

CRIME SITUATION AS SYSTEM-FORMING ELEMENT OF CRIMINALISTICS DESCRIPTION OF FALSIFICATION AND TURNOVER OF THE FALSIFIED MEDICINES

Igor PARFYLO,

Postgraduate Student at the Department of Criminalistics

Yaroslav Mudryi National Law University

SUMMARY

The problems of the crime situation as a structural element of criminalistics description of falsification and turnover of falsified medicines are investigated. It is substantiated, that crime situation becomes important as an element of criminalistics description formation. Analysis and taking into account the information about the situation of the researched crime allows us to establish a retrospective model of the criminal offense event. Based on a theoretical analysis of the views of scientists about notion and information essence of the crime situation, it is determined that the crime situation should be considered in the broadest sense as a system of factors which is not limited to objects of the material world and the stage of crime committing. It is proposed to highlight the structural elements of situation of falsification and turnover of falsified medicines committing, taking into account their criminalistics significance, in particular: a) the place where the crime was committed; b) time of crime committing; c) the factors of production that determine the methods of committing such crimes. It is determined that crime situation has a system-forming value for the formation of the criminalistics description of the researched crime, since being in interconnected with other elements of such a description (the subject of a criminal offense, the crime method, typical traces, the person of the offender), it serves as the basis for the nomination and verification of investigators versions and specifies the features of constructing a methodology for investigating such crimes.

Key words: falsified medicines, situation of falsification and turnover of falsified medicines, place and time of falsification and turnover of falsified medicines, production factors that determine falsification and turnover of falsified medicines, criminalistics description of falsification and turnover of falsified medicines.

Постановка проблеми. Повноцінне й ефективне вирішення завдань, що стоять перед Україною як демократичною, соціальною та правовою державою, значною мірою залежать від реалізації основоположних прав та свобод людини і громадянина, зокрема, права на охорону здоров'я. Забезпечення населення якісною фармацевтичною продукцією є ключовою умовою життєдіяльності всієї системи

медичної допомоги у державі. У зв'язку з цим особливої небезпеки та поширення на сьогодні набувають злочини, пов'язані з фальсифікацією та обігом фальсифікованих лікарських засобів. Запровадження ефективної системи протидії таким кримінальним явищам у нашій державі насамперед передбачає приведення вітчизняного законодавства до європейських стандартів, зокрема й у сфері

охорони здоров'я населення, а також життя невідкладних заходів, спрямованих на вдосконалення слідчої та судової діяльності, що ґрунтуються на новітніх досягненнях науки й техніки, розширенні можливостей їх використання у практиці боротьби з таким видом кримінальних правопорушень. Ефективність використання таких заходів значною мірою залежить від рівня дослідження та розробки теоретико-методологічних засад криміналістичної методики розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, інформаційною основою якої виступає криміналістична характеристика досліджуваного злочину. Для формування методики розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень важливе значення мають такі елементи криміналістичної характеристики, як: предмет злочинного посягання, способи вчинення, типові сліди, обстановка скоєння таких злочинів і особа злочинця. Вагоме місце у структурі криміналістичної характеристики фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів займає обстановка скоєння цих злочинів, оскільки, перебуваючи у закономірному взаємозв'язку з іншими елементами зазначеної характеристики, вона слугує підґрунтям для висунення й перевірки слідчих версій та зумовлює особливості побудови методики розслідування таких злочинів. Наведене зумовлює необхідність поглибленого аналізу та дослідження криміналістичної сутності обстановки вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Актуальність теми дослідження зумовлюється декількома обставинами. По-перше, на практиці виявлення та розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів викликає суттєві складнощі, що зумовлює необхідність подальшого дослідження проблемних питань розслідування цього злочину. По-друге, натеper більшість теоретичних і практичних аспектів розслідування таких злочинів залишаються недослідженими, зокрема, такі як криміналістична характеристика і кореляційні взаємозв'язки між її елементами, особливості виявлення ознак фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів і початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації й алгоритми їх вирішення, організація і планування розслідування, тактика провадження окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, проблеми розробки та застосування тактичних операцій, зокрема й проблеми обстановки скоєння злочину як структурного елемента криміналістичної характеристики фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів. Тому дослідження та розробка теоретико-методологічних проблем обстановки скоєння злочину як системоутворюючого елемента криміналістичної характеристики фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів у сучасних умовах є актуальними та своєчасними.

Стан дослідження. Обстановка скоєння злочину як наукова категорія криміналістики досліджувалася багатьма вченими, серед яких – С.І. Анненков, Т.С. Анненкова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Г. Гончаренко, В.А. Динту, В.А. Журавель, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.А. Образцов, М.В. Салтєвський, В.В. Тіщенко, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, Н.П. Яблоков та ін. Водночас у теорії криміналістики і практиці розслідування злочинів низка проблем дослідження обстановки скоєння злочинів як структурного елемента криміналістичної характеристики залишається дотепер дискусійною. Слід наголосити, що у сучасній криміналістичній літературі у формуванні криміналістичної характеристики фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів обстановка скоєння злочину або взагалі не розглядається як структурний елемент або розглядається у відносно згорнутому вигляді, що нівелює її значення як елемента криміналістичної характеристики злочину. Наведене підтверджує актуальність вка-

заної теми та необхідність подальших досліджень зазначеної проблематики.

Метою та завданням статті є дослідження криміналістичної сутності обстановки вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів як наукової категорії та з'ясування практичного значення цього елемента у формуванні криміналістичної характеристики досліджуваного злочину, визначення структурних компонентів такої обстановки, ролі та значення для висунення й перевірки слідчих версій та особливостей побудови методики розслідування таких злочинів.

Виклад основного матеріалу. Обстановка скоєння злочину займає вагоме місце у криміналістичній характеристиці фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, оскільки, перебуваючи у закономірному взаємозв'язку з іншими елементами зазначеної характеристики, вона слугує підґрунтям для висунення й перевірки слідчих версій та зумовлює особливості побудови методики розслідування таких злочинів. Аналіз та врахування інформації про обстановку скоєння розглядуваного злочину дає змогу встановити ретроспективну модель події вчиненого кримінального правопорушення.

На нашу думку, обстановці скоєння злочину притаманні всі ознаки самостійного структурного елемента криміналістичної характеристики злочину, оскільки обстановка скоєння злочину: 1) є джерелом криміналістично значущої інформації, тобто обстановка скоєння злочину є системою, у якій формується інформація про обставини кримінального правопорушення та залежно від властивостей обстановки зберігається в ній певний проміжок часу [1, с. 18]; 2) є об'єктивною умовою скоєння злочину, оскільки будь-який злочин вчиняється у конкретних просторово-часових межах, у відповідній обстановці; 3) взаємодіє з іншими елементами розглядуваної характеристики і значною мірою визначає та коригує спосіб скоєння цього злочину, пов'язана із наявністю матеріальних та ідеальних слідів, нерідко вказує на окремі важливі риси особи злочинця, які формують таку обстановку, вказує на зв'язок із предметом злочинного посягання; 4) відомості про обстановку злочину практично завжди мають суттєве значення для первісного криміналістичного аналізу сутності події його обставин; 5) така обстановка скоєння злочину не може бути замінена іншим елементом криміналістичної характеристики злочину, хоча перебуває у тісній кореляційній залежності та взаємозв'язку із іншими елементами такої характеристики.

У теорії криміналістики наявні різні підходи до визначення обстановки злочину як структурного елемента криміналістичної характеристики злочинів. На думку В.Ю. Шепітька, обстановку злочину слід розглядати як частину матеріального середовища, що охоплює, крім ділянки території, сукупність різних речей та предметів, поведінку учасників певної події, психологічні взаємини та стосунки між ними [2, с. 532]. Крім того, як він зазначає, необхідно окремо виділяти місце, час і обстановку скоєного злочину. Місце дає змогу відповісти на запитання, де його вчинено. Обстановка – це частина матеріального середовища, що разом з ділянкою території включає сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні стосунки і взаємини між ними. Що стосується часу, то його врахування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. [3, с. 480]. В.В. Тіщенко, визначаючи структуру обстановки скоєння злочину, пропонує включити такі елементи: а) часову характеристику розвитку події злочину; б) просторову характеристику на всіх її етапах; в) матеріальну обстановку місця підготовки, вчинення і приховування злочину; г) погодні та інші природно-клі-

матичні умови; г) поведінку учасників злочинної події; д) соціально-побутові і психологічні відносини; е) умови загального характеру, на фоні яких відбувалася злочинна подія; є) обставини, що сприяють чи перешкоджають підготовці, здійсненню і приховуванню злочину [4, с. 69]. На думку А.М. Поляха, у криміналістичному розумінні обстановка злочину – це система різного роду взаємодіючих до й у момент скоєння злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, виробничі, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними й інші чинники об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови й інші обставини скоєння злочину. Обстановка є родовим визначенням стосовно поняття умов, місця та часу скоєння злочину [5, с. 54]. З точки зору С.І. Анненкової, під обстановкою скоєння злочину слід розуміти систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, у просторових межах яких відбувається взаємодія учасників злочину, а також різних інших обставин об'єктивного середовища, що склалися на певний момент розслідування і що впливають на формування слідів злочину, його розкриття і розслідування [6, с. 43].

На наш погляд, у криміналістичній науці є два підходи до розуміння сутності обстановки скоєння злочину: у вузькому та у широкому розумінні. У вузькому сенсі така обстановка розглядається як система об'єктів матеріального світу, у якій був скоєний злочин і яка є носієм інформації стосовно події, що в ній сталася у формі відображення. У широкому розумінні обстановка злочину розглядається як система чинників, до складу якої, окрім об'єктів матеріального світу, може входити також соціально-психологічне середовище, що впливає на злочинну діяльність у процесі підготовки, скоєння злочинного діяння та подальшого його приховання. Погоджуючись у цілому з такою позицією, слід наголосити на наявності певних обмежень у застосуванні такого підходу для формування поняття та структурних елементів обстановки скоєння конкретного злочину.

Обстановка скоєння злочину як підсистема криміналістичної характеристики злочинів має розглядатися через визначення її структури та зв'язків між її елементами. З цієї точки зору, елементи обстановки, що оточують злочин, можуть бути поділені на дві групи: 1) обов'язкові елементи, присутність яких є необхідною умовою існування події злочину (місце та час скоєння злочину); 2) альтернативні елементи, які можуть бути як присутніми, так і відсутніми в обстановці скоєння конкретного виду злочину (наприклад, елемент психологічного середовища). У зв'язку з цим слід зазначити, що критерієм включення альтернативних елементів до складу обстановки скоєння конкретного злочину є їх криміналістична значущість, тобто наявність безпосереднього або опосередкованого впливу на злочин [6, с. 36]. З іншого боку, включення до структури обстановки скоєння злочину опису елементів, які не мають криміналістичного значення, жодним чином не пов'язані зі злочином та не мають впливу на його властивості, сприяє перевантаженню криміналістичної характеристики злочину, що призводить до погіршення виконання нею свого функціонального призначення як інструменту слідчого під час формування слідчих версій. У цьому контексті слід погодитися з думкою В.М. Шевчука, який зазначає, що їх криміналістичне значення як системи взаємопов'язаних та взаємозумовлених елементів тією чи іншою мірою залежить від різновиду злочину, оскільки для одних істотно значення мають кліматичні умови, для інших – виробничі чинники, географічне розташування місця скоєння злочину [7, с. 90].

Узагальнюючи вказані погляди, можна виділити такі концептуальні положення криміналістичного розуміння

обстановки скоєння злочину: 1) така обстановка є системою взаємопов'язаних між собою елементів, що визначають обставини скоєння злочину (зокрема, місце, час, речові, природно-кліматичні, виробничі, соціально-психологічні та інші чинники об'єктивної реальності); 2) до системи обстановки скоєння злочину входять лише криміналістично значущі елементи, які детерміновані предметом злочинного посягання й особистістю злочинця, що безпосередньо оточували злочинця під час реалізації злочинного задуму, враховані, використані або пристосовані ним для досягнення злочинної мети, а також ті, які чинили вплив на формування способу злочину і відображення його слідів [8, с. 30]; 3) зазначена система завжди має просторово-часові межі, зумовлені способом скоєння злочину, така обстановка скоєння злочину пов'язана з подією злочину і не існує поза його межами; 4) наведена система перебуває у взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину, що зумовлює можливість побудови слідчих версій та визначення напрямів розслідування.

З огляду на наведене, на наш погляд, під обстановкою скоєння злочину слід розуміти детерміновану систему криміналістично значущих взаємопов'язаних між собою елементів, що визначають обставини скоєння злочину (зокрема, місце, час, речові, природно-кліматичні, виробничі, соціально-психологічні та інші чинники об'єктивної реальності), має просторово-часові межі та, перебуваючи у взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину, слугує основою висунення та перевірки слідчих версій. Під час розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів криміналістичними елементами обстановки, які мають суттєве значення, насамперед виступають місце, час та виробничі чинники скоєння цього злочину.

У спеціальній літературі під місцем скоєння злочину розуміють місце здійснення злочинного наміру, яке викликало матеріальні зміни [2, с. 488]. Місце злочину можна визначити як приміщення чи ділянку території, де безпосередньо був скоєний злочин, хоча сліди цього злочину можуть бути виявлені і в іншому місті або в декількох місцях [9, с. 163]. Місцем злочину, як правило, визнається не конкретний простір, який має точні координати, а певні ланки суспільно-виробничої або іншої громадсько-соціальної системи (конкретні підприємства, цехи, дільниці тощо).

Час злочину є матеріальною категорією, що відображає відрізок часу у певних межах, коли був скоєний злочин. Криміналістичний аспект часу може бути визначено як характеристику злочинної діяльності і взаємопов'язаною з нею діяльністю з розкриття та розслідування злочинів з позицій існування їх у часі, що відображає їхню тривалість з моменту зародження задуму до здійснення кримінальних планів та приховування слідів, а також діяльності суб'єкта доказування [10, с. 140]. Час пов'язує всі елементи злочинної поведінки і викликані ним зміни в матеріальному середовищі в єдину систему, що включає в себе тимчасові сліди у всьому їх різноманітті, а також інші факти, що можуть свідчити про скоєне [11, с. 83–85]. Подію злочину можна представити як ланцюг взаємодій, що постійно змінюють одна одну, внаслідок яких ці об'єкти, безумовно, модифікують свою totoжність, відбиваючи тим самим у матеріальних слідах моменти перебігу часу [12, с. 50–53].

Час впливає на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування впливу часового чинника в процесі розслідування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. Разом із тим дії злочинців характеризуються певною вибірковістю в часі [3, с. 184]. Час злочину як обставина криміналістичної ха-

рактеристики злочинів не обмежується астрономічними властивостями: рік, місяць, дата, години, хвилини, секунди. Вона розглядається у всій сукупності взаємозв'язків і відносин з іншими обставинами розслідуваного злочинного діяння. Це може бути час, пов'язаний із сезонністю, з настанням темряви або, навпаки, світлого часу доби, часом найменшої кількості можливих свідків тощо [13, с. 188]. Так, І.С. Аббасова виділяє такі часові характеристики, які мають значення для розслідування злочинів: а) момент виникнення наміру і прийняття рішення про скоєння злочину; б) момент безпосереднього скоєння злочинних дій; в) тривалість скоєння злочину; г) часові межі інших процесів і явищ, з якими злочин перебуває у певному зв'язку, якщо вони можуть мати значення для його розслідування [14, с. 16].

Важливе значення для правильного розуміння обстановки скоєння досліджуваного злочину набуває визначення поняття виробничих чинників та їх ролі у скоєнні таких злочинів. У криміналістичній літературі характеристика виробничих чинників визначається як сукупність ознак, що характеризують виробничі процеси, організацію виробництва, взаємини посадових і матеріально-відповідальних осіб, систему обліку та звітності, контролю, що створює певне уявлення про справжні та можливі дії злочинців [15, с. 85]. Досліджуючи характер середовища, яке утворилося в процесі господарської діяльності, необхідно вивчити і зрозуміти весь механізм системи, де скоєно злочин. В одному випадку більш ретельно досліджується технологія виробництва, в іншому – структура управлінського або бухгалтерського апарату, у третьому взаємини працівників, у четвертому – система охорони товарно-матеріальних цінностей [16, с. 9]. Матеріально-фізична природа елементів обстановки злочину проявляється у вигляді місцезнаходження об'єктів, природно-кліматичних процесів, станів, тимчасових відносин, що виступають обставинами та умовами, які становлять зовнішню обстановку скоєння злочину. До них серед іншого належать продукти людської діяльності (соціальні): споруди, житла (будинки, квартири), різного роду приміщення, явища та об'єкти у сфері споживання: побут, об'єкти проведення дозвілля; виробничі (комплекси, об'єкти, агрегати, обладнання); процеси; явища; об'єкти виробничої та соціальної інфраструктури [17, с. 25–28].

Отже, виробничі чинники обстановки скоєння злочинів включають відомості про характер середовища, яке утворилося в процесі господарської діяльності з фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів. Виходячи із характеру такої діяльності, виробничі чинники обстановки досліджуваного злочину можуть бути класифіковані на особливості здійснення виробництва та збуту фальсифікованих лікарських засобів. До числа виробничих ознак діяльності відносяться визначення поняття та технологічних елементів процесу виробництва та виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, найбільш поширених стадій або ланок такого виробництва, режими функціонування комплексів, об'єктів та агрегатів з виробництва та виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, типи та графіки роботи, режими технічного обслуговування обладнання та інші особливості процесів; явищ виробничої інфраструктури фальсифікації лікарських засобів. Виробничі чинники діяльності зі збуту фальсифікованих лікарських засобів включають визначення правового статусу суб'єкта господарювання зі збуту фальсифікованих лікарських засобів, правове регулювання такої діяльності, характер заходів контролю, обліку та звітності, в умовах яких здійснюється збут.

Місце вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів доцільно поділити на місце виготовлення (виробництва) та місце збуту фальсифікованих

лікарських засобів. Характеризуючи місце виготовлення (виробництва), слід звернути уваги на такі особливості: 1) місцем виготовлення (виробництва) фальсифікованих лікарських засобів, як правило, є певна будівля, приміщення, тобто об'єкт нерухомого майна, який має чітко окреслені просторові межі; 2) такий об'єкт має правовий статус власності стосовно злочинців (може перебувати у власності або у користуванні на підставі договору оренди, лізингу та ін., може належати до житлового або нежитлового фонду); 3) такий об'єкт має відповідати технічним вимогам виробничої діяльності, тобто мати водо-, електро-, теплопостачання, мати великий вільний простір для розміщення обладнання, пакувального матеріалу, сировини для виробництва і готової продукції; 4) як правило, виключають можливість візуального спостереження з боку сторонніх осіб, оснащені камерами зовнішнього спостереження (домофонами), обгороджені високими парканами, мають вікна з металевими ґратами та металеві двері.

Найбільш характерним місцем виготовлення (виробництва) фальсифікованої продукції є: 1) легальні підприємства; 2) обладнані господарські приміщення і склади, підпільні цехи, гаражі; 3) житлові приміщення та інші.

Легальні підприємства, тобто місця розташування суб'єктів господарювання, які поряд зі своєю законною господарською діяльністю, нерідко прикриваючись нею, здійснюють протиправне виготовлення/виробництво фальсифікованих лікарських засобів. Здійснюючи законну господарську діяльність, зокрема з вироблення (виробництва) лікарських засобів, мають у своєму розпорядженні необхідні матеріальні ресурси, налагоджену схему постачання, логістику. Водночас, будучи суб'єктом господарювання, підлягають перевірці низки контролюючих органів: ДСНС, податкова, Держпраці та ін. Наведене зумовлює необхідність вчинення додаткових дій з приховування своєї тіншової діяльності, підроблення бухгалтерської та іншої звітності.

Обладнані господарські приміщення і склади, підпільні цехи, гаражі є місцями, які за своїм призначенням та технічними характеристиками підходять для виробничої діяльності, проте така діяльність є прихованою. Не маючи законного статусу суб'єкта господарювання, злочинці вимушені здійснювати свою діяльність в умовах повного приховування.

Аналіз матеріалів практики свідчить про те, що житлові приміщення як місце здійснення виготовлення (виробництва) фальсифікованих лікарських засобів характеризується примітивністю обладнання та невеликими обсягами виготовленої продукції. Крім цього, як зазначається у науковій літературі [18, с. 12], виробництво фальсифікованих лікарських засобів можливе за наявності приміщення, персоналу, устаткування, діючих і допоміжних речовин, технологій виробництва, а також налагодженої системи доставки і збуту. Все це вимагає значних капіталовкладень і певної легалізації, тому видається маловірогідним систематичне виготовлення складних лікарських форм у непристосованих умовах. З економічної точки зору набагато вигідніше виготовляти фальсифікат на легальних або напівлегальних підприємствах.

Для детальної характеристики місць збуту доцільно розділити їх за характером продажу фальсифікованих лікарських засобів: 1) збут фальсифікованих лікарських засобів іншим суб'єктам господарювання для їх подальшого перепродажу (оптова торгівля); 2) збут фальсифікованої продукції кінцевим споживачем для її застосування у лікувальних цілях (роздрібна торгівля). У першому випадку місцем збуту можуть бути: склад або підприємство виробника, склад перевізника, склад або підприємство покупця, легальні аптечні заклади, медичні установи. Місцем збуту фальсифікованої продукції кінцевим споживачем для

її застосування найчастіше виступають легальні аптечні заклади, квартири, під'їзди і подвір'я будинків; медичні установи, лікарні; вулиці і громадські місця. Окремим місцем збуту є глобальна мережа Інтернет. За загальним правилом у такому разі місцем скоєння злочину буде місцезнаходження електронного технічного засобу, за допомогою якого було отримано доступ до глобальної мережі Інтернет.

Час вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів залежить від технічної оснащеності злочинців, наявності у них сировини і пакувальних матеріалів, кількості осіб, залучених до злочинної діяльності та їх організованості, наявності надійних каналів збуту виробленої продукції. Певний вплив на обсяг фальсифікації того чи іншого лікарського засобу має наявність сезонних захворювань. Наприклад, обсяг фальсифікації ліків проти грипу значно збільшується в період епідемії цього захворювання (восени або навесні).

Часові характеристики вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів є детермінованими від способу виробництва, збуту фальсифікованої продукції та особи злочинця. Так, виробництво або обіг фальсифікованих лікарських засобів може здійснюватися 1) зранку, до початку робочого часу; 2) впродовж робочого дня; 3) після закінчення робочого дня; 4) вночі. Вирішальними чинниками, які визначають часові межі виробництва фальсифікованих лікарських засобів, є: 1) статус суб'єкта господарювання; 2) місце розташування виробничого приміщення; 3) наявність устаткування, яке виробляє шум.

Досліджуючи специфіку виробничих процесів у виготовленні фальсифікованих лікарських засобів, необхідно брати до уваги як загальні виробничі чинники, що притаманні господарській діяльності в цілому, так і специфічні ознаки фармацевтичного виробництва. У дослідженні особливостей господарської діяльності з виробництва фальсифікованих лікарських засобів, на нашу думку, головну увагу слід приділити таким виробничим чинникам обстановки скоєння такого злочину: 1) організації виробництва; 2) системі обліку, звітності та контролю; 3) використання документів (господарських, банківських, бухгалтерських); 4) технологічному процесу виробництва фальсифікованих лікарських засобів, обладнання та засобів, необхідних для такої діяльності.

Виробництво фальсифікованих лікарських засобів, як і будь-яка господарська діяльність, здійснюється в умовах організованого руху товарно-матеріальних цінностей (сировини, поліграфічної продукції, обладнання, грошових коштів, готової фальсифікованої продукції). У зв'язку з цим діяльність з виробництва фальсифікованих лікарських засобів зумовлює наявність матеріальної відповідальності, що в процесі управління поточною діяльністю викликає необхідність використання засобів обліку, контролю та звітності. Одним із засобом організації руху товарно-матеріальних цінностей виступають різного роду документи.

У визначенні технологічного процесу виробництва фальсифікованих лікарських засобів слід зазначити, що для криміналістичного дослідження суттєвого значення набувають не конкретні характеристики виготовлення того чи іншого виду лікарського засобу, а узагальнені особливості такої господарської діяльності та умови, в яких вона здійснюється. Найбільш узагальнено технологічний процес виробництва лікарських засобів може бути розподілений на такі обов'язкові стадії: 1) виготовлення активного фармацевтичного інгредієнта; 2) виготовлення лікарської речовини (надання лікарської форми); 3) фасування та пакування [19, с. 120]. Фальсифікація лікарського засобу може здійснюватися на будь-якій з вищевказаних стадій.

Виробництво лікарського засобу починається зі стадії виготовлення активного фармацевтичного інгредієнта, суть якої полягає в отриманні речовин, що призначені для використання у виробництві лікарського засобу. Такі речовини мають фармакологічну чи іншу безпосередню дію на організм людини, у складі готових форм лікарських засобів їх застосовують для лікування, діагностики чи профілактики захворювання, для зміни стану, структур або фізіологічних функцій організму, для догляду, обробки та полегшення симптомів [20]. Іншими словами, активний фармацевтичний інгредієнт виконує безпосереднє функціональне призначення лікарського засобу. Технологічний процес його виготовлення залежить від виду та походження лікарського засобу і може бути здійснений як виключно в лабораторіях із використанням спеціальних методів та обладнання, так і в кустарних умовах за допомогою загальнодоступного устаткування. У зв'язку з цим фальсифікація на цій стадії не має широкого поширення та характерна лише щодо простих видів лікарської продукції.

Виготовлення лікарської речовини передбачає поєднання активного фармацевтичного інгредієнта та будь-якої речовини, яка не є активним фармацевтичним інгредієнтом або готовим лікарським засобом та, відповідно, не здійснює фармакологічної, імунологічної або діагностичної дії, але є необхідною для його виробництва (виготовлення), зберігання або застосування та надання лікарському засобу відповідної форми [20]. Також на цій стадії лікарському засобу надається певна лікарська форма (таблетки, мазі, розчини для ін'єкцій, спреї та ін.). Процес виготовлення лікарської речовини здійснюється винятково за технологічними регламентами із застосуванням операцій подрібнювання, просіювання, змішування, розчинення, проціджування, фільтрування, витяг, випарювання, сушіння. Саме зміна технологічного процесу виготовлення лікарської речовини є найбільш поширеним способом фальсифікації лікарських засобів.

Фасування як одну зі стадій виробництва фальсифікованих лікарських засобів можна визначити як процес дозування лікарських засобів шляхом розливу чи розважування у первинну упаковку [21]. Основна мета фасування лікарських засобів полягає у забезпеченні зручності та способу їх застосування, умов зберігання, а також здатності наближення фармацевтичної допомоги у разі використання ліків. Фасування та пакування здійснюється за допомогою спеціального обладнання, характер якого обирається залежно від фізико-хімічних властивостей лікарського засобу, що дозуються, об'єму та виду тари.

Висновки. Таким чином, у структурі криміналістичної характеристики фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів обстановка скоєння є одним із досить значимих системоутворюючих елементів такої характеристики, оскільки, відображаючи механізм скоєння злочину, відбивається у різноманітних слідах скоєного як слідоутворюючих й слідоприймаючих об'єктів, що має суттєве значення для встановлення ретроспективної моделі скоєного злочину. Всі вищевказані криміналістично значущі компоненти досліджуваної обстановки скоєння злочину у своїй сукупності забезпечують формування обстановки вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих засобів як самостійного елемента криміналістичної характеристики досліджуваного злочину. Водночас для виконання свого системоутворюючого значення обстановка скоєння злочину має перебувати у взаємозв'язку з іншими структурними елементами криміналістичної характеристики злочину. Саме наявність взаємозалежностей таких елементів забезпечує виконання криміналістичною характеристикою свого функціонального призначення.

Під час дослідження обстановки скоєння злочину простежуються такі зв'язки між елементами розглядуваної характеристики: 1) обстановка скоєння злочину – особа злочинця; 2) обстановка скоєння злочину – спосіб скоєння злочину; 3) обстановка скоєння злочину – предмет злочинного посягання та ін. Обстановка скоєння злочину та особа злочинця як елементи єдиної структури криміналістичної характеристики злочинів перебувають у взаємній залежності та пов'язані відповідними зв'язками. Обстановка злочину детермінує поведінку злочинця, впливає на рішення, які він приймає, бере участь у формуванні та зміні мотиву, умислу, спрямовує його дії. Своєю чергою, якщо обстановка злочину є несприятливою для реалізації злочину, злочинець здійснюватиме дії з її перетворення та створення сприятливих умов для успішного скоєння запланованого злочинного діяння. Вчиняючи такі дії, злочинець змінює первинний стан такої обстановки й у результаті певної діяльності залишає сліди злочину. Дослідження обстановки злочину надає змогу отримати інформацію стосовно особи злочинця, рис його характеру, злочинної кваліфікації, психічного здоров'я та інших відомостей, які надають змогу встановити особу, яка скоїла такий злочин.

Тому, виходячи із викладеного, одним із напрямів удосконалення методики розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів є вивчення та систематизація даних про обстановку скоєння цього виду злочинів, виявлення закономірних зв'язків між ними та іншими елементами криміналістичної характеристики досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Список використаної літератури:

1. Динту В.А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; кер. роботи В.В. Тищенко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 20 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун.-т ім. Ярослава Мудрого; редкол. В.Я. Тацій та ін. Харків: Право, 2016. ISBN 978-966-937-048-8. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / Г.К. Авдеева та ін.; гол. редкол. В.Ю. Шепітько; редкол. В.А. Журавель та ін. 2018. 952 с.
3. Криміналістика: підруч. 5-те вид., перероб. і доп. / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Ін Юре, 2016. 640 с.
4. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. О.: Фенікс, 2007. 260 с.
5. Полях А.М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: монографія / за ред. В.Ю. Шепітька; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2010. 160 с.
6. Анненков С.И., Анненкова Т.С. Обстановка совершения преступления: процессуальные и криминалистические проблемы исследования: монография. М.: Юрлитинформ, 2013. 200 с.
7. Шевчук В.М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики: монографія. Х.: Гриф, 2003. 280 с.

8. Бессонов А.А. Частная теория криминалистической характеристики преступлений: автореф. дис... д. ю. н. Элиста. 2017. 46 с.

9. Филиппов А.Г. Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров / под общ. ред. А.Г. Филиппова. 5-е изд., пер. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2014. 855 с.

10. Мешков В.М. Время в уголовном процессе и криминалистике: монография. М.: Юрлитинформ, 2012. 240 с.

11. Яковлева О.А. «Время» как системообразующий элемент междисциплинарной видовой характеристики преступлений. Вестник Волгоградского государственного университета: научно-теоретический журнал. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2007. Вып. 9. С. 83–85.

12. Салтвский М.В. Формы отражения фактора времени при совершении преступления. Криминалистические проблемы пространственно-временных факторов в методике расследования. Иркутск, 1983. С. 50–53.

13. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений: учеб. пособие. М.: ЗАО «Юстицинформ», 2006. 464 с.

14. Аббасова И.С. Время совершения преступления как элемент его криминалистической характеристики: автореф. дис. канд. юрид. наук. Томск, 1992. 42 с.

15. Иванцова О.В. Особенности криминалистической характеристики злочинів, що вчиняються у сфері економічної діяльності. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженні молодих учених: матеріали науково-практичної конференції (Харків, 17 трав. 2016 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 82–86.

16. Герасимов И.Ф. Криминалистическая классификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий. В кн.: Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений. Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1990, С. 9.

17. Букаева И.Н. Правильная классификация элементов обстановки совершения преступления – помощь в следственной работе. Следователь. 2005. № 3. С. 25–28.

18. Берест Г.Г. Якість, стандартизація та сертифікація ліків: навч. посіб. / Г.Г. Берест, Д.Ю. Скорина. Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. 84 с.

19. Промислова технологія ліків: підручник. У 2-х т. / За ред. проф. В.І. Чушова, Х. Юснова; Вид-во УкрфА, 1999. Т. 1. 560 с.

20. «Про лікарські засоби»: Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР. Ст. 2.

21. «Про затвердження документів з питань виготовлення лікарських засобів в умовах аптек»: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 01.07.2015 № 398.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Парфіло Ігор Васильович – аспірант кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Parfilyo Igor Vasyliovych – Postgraduate Student at the Department of Criminalistics of Yaroslav Mudryi National Law University

parfilyo.igor@gmail.com